su poraženi«. Pojedine šibice lako kidaš; u slozi je jakost. »Brat, koga pomaže brat, jest kao utvrđeni grad« (Prov. 18, 19). Zato želi apostol: »Hrabrite jedan drugoga, jednako mislite, i Bog mira i ljubavi biti će s vama« (2 Kor. 13, 11); »Podnosite jedan drugoga u ljubavi, starajući se držati jedinstvo duha« (1 Kor. 13, 7). Mlohavci neka se sjete, da je svugdje kat. pokret u početku više borben, jer osvaja staro, izgubljeno ili stiče novo zemljište, a tu treba sloge i oduševljenja, kakovo je bilo kod Židova u vrijeme braće Makabejaca. »I ustade Juda. I pomagahu ga sva braća i svi i bijahu boj Izraelov s v e s e l j e m«(1 Mak. 3, 1-2). Jogunasti neka imaju pred očima, što je bilo kod Rimljana u to doba i što sv. knjiga (u 1 Mak. 8, 16) ističe kao uzor: »I svi slušahu jednog i med njima nema zavisti i takmenja«.

U slijedećem broju nastavit ćemo o slogi kod nas.

Psihofizički paralelizam.

Jedno od najvažnijih pitanja u psihologiji jest pitanje, da li čovjek ima dušu i što je duša, da li je doista duhovna substancija, stvarno različita od tijela, koja će dalje živjeti i poslije naše smrti. Da ovo nijesu pusta teoretska pitanja nego nada sve praktična, biva svakomu jasno, koji promatra praktične posljedice, koje slijede za život iz odgovora na njih. Ako sam uvjeren, da duše nemam, to moram dosljedno tomu i živjeti, kao da nemam duše, ne mogu niti raditi za dušu, niti je usavršiti. Ako li sam uvjeren, da imam dušu, ne smijem živjeti, kao da je nemam. I opet, ako sam uvjeren, da duša prestaje sa smrću, bez svrhe bih radio i žrtvovao za posmrtni život. Ako li sam uvjeren, da ima život iza smrti, nedosljedno postupam, ako se brinem samo za sadašnji život, a odnemarujem brigu za život poslije smrti, nego su oni dosljedni, koji u vremenu živu za vječnost.

Tako dakle zadire naše pitanje u najdublji život. A jerbo je tako važno ovo pitanje, za to i te kako spada u psihologiju, niti se može otmenim gestom otkloniti odgovor. Za to je i ona psihologija, koja je lakoumna, bez jasnih dokaza, odredila odgovor, povrijedila jednu od najsvetijih svojih dužnosti spram sebe i spram onih, kojima hoće da bude učiteljica. S toga je i »problem duše« ono poglavlje u svakom psihološkom sustavu, koje nas osobito zanima. Promotrimo, što odgovara na pitanje, da li imamo dušu i što i kakva je, moderna psihologija onih, koji ne priznaju kršćanstva, napose psihologija psihofizičkog paralelizma, koja ima prema Lehmen-Bessmeru*) mnogo pristaša i među filozofima i fiziolozima.

Ova teorija potječe od B. Spinoze, oca panteizma i modernizma, a u detaljima izgradio ju je G. Th. Fechner. Među pristašama ističu se osobito Wundt, Ebbinghaus, Paulsen; zato ćemo se na njih osvrtati izlažući nauku psihofizičkog paralelizma te promatrajući njezine razloge.

*) Psychologie 4. 5., 1921, str. 410.

I.

Ebbinghaus*) zorno prikazuje pojam psihofizičkog paralelizma: Vani čujem pucanje i stupim k prozoru, da vidim, što se zbiva; dobim list i dadem nalog, neka sve priprave, da mogu za par sati putovati. Kako treba tumačiti čitav proces? Ebbinghaus kaže: »Prema običnom shvaćanju zbio se tu dvostruki posvemašnji prijelaz između duha i materije: procesi, koji su započeli pod vanjskim uplivom u organima vida i sluha ter doprli sve do mozga pomoću živaca, pobudili su u duši viđenje i ćućenje, misli, promatranje i t. d.; i onda, kada duša upliviše na događaje u materiji, prometnu se oni procesi opet u živčane procese, od kojih se sastoje moji čini«. Ovo je shvaćanje, kaže Ebbinghaus, obično ali krivo. Nu Ebbinghaus tu ne prikazuje ispravno »običnoga« shvaćanja. On mu podmeće dualizam, kojega u »običnom«, kažimo u školastičkom, shvaćanju nema. Ebbinghaus zaboravlja, da prema »običnom« shvaćanju nijesu dva subjekta, od kojih bi sad jedan djelovao na drugoga, onda drugi na prvoga.

Što Gutberlet (Der Kampf um die Seele, Mainz 1899, str. 150.) Jodlu odgovara, isto vrijedi i ovdje: »Crkvena filozofija ne uči nikakav influxus physicus tijela na dušu i duše na tijelo, nego promatra i dokazuje substancijalno jedinstvo tijela i duše u čovjeku, a time padaju sve deklamacije proti dualističnoj diobi između duhovnoga i tjelesnoga. Ako je duša substancijalno združena s tijelom, tjelesni atomi i njihova titranja ne djeluju na duh, nego sjetilnim organima na živo tijelo. Promjena živoga organa, a osobito središnjih organa, pogađa i dušu, koja se na svoj način mijenja istodobno. I obratno, kada duša pokreće nešto tjelesno, to čini preko svojih organa; ona ne mijenja ništa tuđe, nego sama sebe u vlastitom tijelu«.

Nego čujmo dalje Ebbinghausove izvode, u kojima pozitivno tumači paralelizam. »U koliko se stvari gledaju ili pipaju (ili se kao takve pomišljaju), one čine neprekidan niz materialnih pretvaranja kroz živčani sustav, od prvoga potresenja uslijed vanjskoga podražaja pa sve do živčanih zapletaja, iza kojih slijedi djelovanje mišica. Živčana gibanja, koja su doprla do mozga, raširila i zaplela su se u njemu na najzamršenije i najrazličitije načine; gdjegdje se međusobno potpomažu, gdjegdje opet smetaju, gdjegdje oslobađaju na svome putu energiju, naravno prema svojim silama, djelomice pretvaraju se u termične i električne procese ter se napokon poslije dugog niza pretvaranja, opet pojavljuju na površini kao gibanja nogu, ruku, jezika i t. d. Nigdje ne prestaju ili se prekidaju, da iščeznu u nevidljivome, vazda ostaju besprekidan niz čisto materialnih procesa**), u

*) Grundzüge der Psychologie (3.), Leipzig 1911, I, 48—50.

**) l. c.: sie bleiben durchweg eine völlig geschlossene Abfolge rein materieller Prozesse.

kojima je poslednji član od prvoga člana proizveden, istina pomoću neizmjerno većih zapletaja, kojih valjda nikada ne ćemo rasplesti, ali principielno ipak posve prema istim fizikalno-kemičnim zakonima kaošto kod umjetnoga stroja ili automata. Ali oni isti procesi imaju ujedno, neovisno o tom, da li ih vidimo ili pipamo i tako bismo mogli reći, uz to, još i drugi život. Premda su nešto materialno i živčano, to su ipak ujedno niz posve drugojačijih događaja, zamjećivanja vida i sluha, misli, čuvstva, naslućivanja, odluke i pojave u volji i napokon opet nova zamjećivanja. Članovi jednoga niza ne prouzrokuju članova drugoga niza niti ikako na njih uplivišu; oba su si niza posve tuđa. Ipak su među sobom u najužem odnošaju član po član. Kaošto tijelo pod nekim određenim pritiskom ne može dobiti više temperature, a da se volumen ne poveća u određenom omjeru, tako se u određenom dijelu mozga sa stanovitim svojstvima i na stanovit način spojenom sa susjednim djelovima ne može zbiti stanoviti događaj, a da se ne pojavi ujedno stanoviti psihički proces (ako se radi o dijelu mozga, koji služi svijesnomu životu). I nijedan psihički proces, tako mislimo, ne zbiva se bez odnosnoga živčanoga procesa«.

To dakle naučava teorija psihofizičnog paralelizma, prema Ebbinghausu. Da istaknemo glavne točke: 1. *Između fizičnog niza i psihičnog nema nikakve ovisnosti,* budući da jedan od drugoga ništa ne prima, nego su si »posve tuđi«. Ne imam zato stanovite misli ili želje, jerbo je u mozgu stanoviti proces; niti se za to gibaju moje ruke ili noge, jerbo je u meni psihični čin volje, kojom hoću, da se moje ruke ili noge giblju. U tom se slažu svi paraleliste kao u najbitnijoj točki; odanle im potječe ime: fizički i psihički niz idu paralelno, uporedo, inače bi se jedan upleo u drugi. Tako kaže Paulsen*): »Između fizičkog i psihičkog svijeta postoji paralelizam, tako te se svako stanje ili svaki događaj nalazi u oba svijeta: što se pojavlja u tjelesnom svijetu kao gibanje, to se pojavlja u svijetu svijesti kao čuvstvo ili predstava. O međusobnom uplivu kod toga nema ni govora. I taj paralelizam je sveopći: nema svijesti bez gibanja, niti gibanja bez svijesti«. Wundt**) isto tako prihvaća princip psihofizičkog paralelizma, prema kojemu psihičkomu procesu samo odgovara fizički događaj, dakle ne kao učinak; u tom, da nema između fizičkog i psihičkog svijeta nikakve međusobne ovisnosti, slaže se Wundt potpunoma sa Ebbingh. i Paulsenom; samo ograničuje paralelizam na elementarne procese, dok priznaje, da ima psihičkih pojava, kojima ništa ne odogvara u fizičkom svijetu. To je dakle temeljna nauka psihofiz. paral. i prema Ebbingh. i Paul. i W., kod sveopćeg i kod ograničenog paralelizma.

---

*) Einleitung in die Philosophie (11.), Berlin 1904., str. 61.

**) Grundriss der Psychologie (6.), Leipzig 1904., str. 387—9.

2. *Isti fizički niz jest ujedno psihički niz, fizički i psihički niz su ista stvar.* To je druga glavna točka. To znači: Ono što postoji, jest samo jedno*), a ne tijelo *i* duh. S toga je paralelizam neka vrsta monizma, što paraleliste i priznaju. Tako kaže Ebbinghaus, da zastupa monizam (l. c. 43. »Der Auffassung des Dualismus der Substanzen gegenüber vertreten wir also den Monismus«.).

3. »*Duša je* za neke — tako Ebbinghaus (l. c. 19) — samo još *psihološki subjekat,* nosilac duševnoga života u smislu svega što ovaj subjekat nosi; za druge je *substrat duševnoga života, ali kod toga nema govora o kakvoj jednostavnoj substanciji ili o kakvom svijesnom »ja«.* Oba su pojma po sebi opravdana«. I za Wundta (Grundriss 381) jest duša samo »pomoćni pojam psihologije« (»ein Hilfsbegriff der Psychologie«), koji se ne osniva na iskustvu, nego na težnji, kako bismo si u mašti lijepo predstavili suvislost svijeta (nicht sowohl aus dem empirischen Erklärungsbedürfnis als vielmehr aus dem Streben nach einer phantasievollen Konstruktion des allgemeinen Weltzusamennhangs); pojam duše kao substance je samo produkat »mitološko-metafizičke težnje« (Grundr. 382). Za Wundta je čak i materija samo temeljni pojam prirodoslovlja. (»ein fundamentaler Hilfsbegriff der Naturwissenschaft« l. c. 380.). Pojam substance ne pomaže ništa kod tumačenja psihološkog iskustva (l. c. 383.). I za to Wundt stavlja na mjesto pojma substancijalnosti pojam aktualnosti (l. c. 384. Substantialitäts-; Aktualitätsbegriff). Wundt dakle posve otvoreno uči, da duša, a istotako ni tijelo, nije nikakva substanca, ništa stalno u mijeni života ili djelovanja, nego duša je psihičko djelovanje. Ova je nauka — aktualizam — još općenitija, nego paralelizam, jerbo uz nju pristaju i paraleliste, ali i svi oni, koji niječu opstojnost supstance. A moderno je s Paulsenom nazivati substancu »ein Wirklichkeitsklötzchen« (Einleitung [11.], 147.) ili »ein gänzlich unbekanntes Irgendetwas« (l. c. 145). Svakako će ovakve »duhovite« krilatice vazda imati mnogo pristaša među onima, koji ne vole naprezati duha, da traže odgovor na najdublja i najzamršenija pitanja. Lakše je prezirati, nego li proučavati »metafiziku«.

To su glavne točke psiho-fizičkog paralelizma. Pravom Ebbinghaus paralelizam suprotstavlja »običnomu pojmovanju« (l. c. 48.). Ali je li pravom nadodaje (l. c. 49.), da paralelizam prikazuje »istiniti odnošaj« stvari, kako jesu, to ćemo vidjeti, promotrimo li razloge, na kojima se teorija psihofizičkog paralelizma osniva, pa i nauku samu i njezine posljedice.

---

*) »Unbeschadet ihres materiellen und nervösen Charakters sind sie gleichzeitig eine Reihe von ganz andersartigen Geschehnissen vonGehörs- und Gesichtswahrnehmungen, Gedanken, Gefühlen, Vermutungen, von Entschlüssen und Willensäuserungen und endlich von erneuten Wahrnehmungen«. (Ebb., 49).

II.

Elsenhaus (Psychologie, Tübingen 1912, 76—83) svrstao je argumente paralelista u negativne (koji imaju dokazati, da protivnici nemaju pravo) i pozitivne (koji dokazuju, da paraleliste imaju pravo). 1. Da ne mogu imati njihovi protivnici pravo, dokazuju paraleliste najprije iz toga, što između fizičkoga i psihičkoga postoji takva razlika, te nikako među sobom ne mogu spojiti uzročne sveze. Kako može nešto posve tjelesno kaošto je gibanje, prouzrokovati nešto posve duhovnoga kaošto je mišljenje ili htijenje? Na to dobro odgovara Elsenhaus (l. c. 77): »Koji je proces s drugim u kauzalnoj vezi ili ne, ne možemo odrediti prema sličnosti ili nesličnosti, što između njih postoji, nego samo iz iskustva, koje nam pokazuje, da jedan događaj stalno slijedi drugi«. To je princip indukcije, koja nam je glavno vrelo svih pozitivnih, osobito prirodnih znanosti. Paraleliste bi dakle morali na prirodoslovni način, te indukcijom dokazati, da između fizičnoga i psihičnoga ne može biti nikakav kauzalni vez, a ne a priori, iz same razlike između fizičnoga i psihičnoga. Pozitivno rješava argumenat paralelista protiv mogućnosti kauzalnog veza između fizičnog i psihičnog Gutberlet (Der Kampf um die Seele 150) time, što upozorava na to, da duša i tijelo u čovjeku nijesu dvije rastavljene substance, premda tako različite. Čovjek ima živo tijelo. Ali to je paralelistima čudo. Tako kaže Wundt*). Ako je Wundtu sve »čudo«, što naš razum ne može da protumači bez napora (ili nikako), ima pravo, ako zove jedinstvo između duše i tijela nešto zamjerno. Da je ovo predmet za duboko razmatranje ljudskoga duha, to je već sv. Grgur Nišanin (Orat. catech. maior) priznao, kad je onima, koji su zahtijevali, da im protumači jedinstvo između ljudske i Božje naravi u Kristu, odgovorio, neka mu oni prije protumače jedinstvo između duše i tijela. Ali kaošto sv. Grgur nije poradi toga zanijekao ono dvostruko jedinstvo, tako ni Wundt ni drugi paraleliste ne bi smjeli poricati jedinstva između duše i tijela iz jednostavnoga razloga, što toga ne mogu protumačiti. Tu mi se ipak bolje sviđa ona Du-Bois-Reymondova: »Ignoramus et ignorabimus«. Ali još više mi se sviđa skolastična filozofija, koja pod vodstvom Aristotela i sv. Tome napinje sile ljudskoga duha, da unese svijetla i u najtamnije probleme. I kako uspješno! Na žalost Wundt (kao ni Ebbinghaus i drugi paraleliste) ne pokazuje, da pozna plodove misaonog rada Aristotela i sv. Tome, kao ni novo procvale školastike. Kolika je to šteta po spoznaju istine, po znanost, koju bi jamačno vrlo unaprijedio onaj, koji bi Wundtovo iskustvo spojio sa školastičnom filozofijom!

Nego čujmo drugi razlog paralelista, zašto između fizičkoga i psihičkoga ne može postojati nikakav kauzalni vez. Kažu, da se tomu

*) Grundriss 386: »Sind sie (Leib und Seele) ungleichartige Substanzen, so ist ihre Verbindung ein immerwährendes Wunder«.

protivi zakon o postojanosti energije, prema kojemu se energija ne gubi niti ne umnožava, nego se samo pretvara prelazeći s jednoga tijela na drugo. Nijedno tijelo ne može umnožiti svoje energije, a da je ne primi od drugoga tijela, koje tim isto toliko energije gubi, koliko ono prima; i nijedno tijelo ne gubi energije, a da je ne daje drugomu, koje time isto toliko prima, koliko ono gubi. Ovaj je zakon indukcijom utvrden za fizički svijet. Ali paraleliste zahtijevaju, da se prizna i za psihofizički svijet, za koji nije dokazan. Ali i ako pretpostavim, da zakon o postojanosti energije vrijedi i u psihofizičkom svijetu, ne bi nužno slijedilo, da bi se protivio kauzalnomu vezu izmedu duše i tijela. Problem se riješava u ovoj pretpostavci na razne načine, što ih navodi Elsenhaus (Psychologie 77—80): jedni kažu, da duša ne troši nikakve energije; drugi, da ima duša svoju vlastitu energiju; treći napokon, da duša upravlja fizičkom energijom, a da joj ništa niti ne dodaje niti ne oduzimlje. Ovaj je potonji odgovor možda najbolji. Tako odgovara Geyser (Psychologie, Münster, 1920.,I, 324), koji se pri tom poziva i na izreku znamenitoga engleskoga fizičara Sir Olivera Lodgea: »Zakonu o postojanosti energije posve je opravdano priznata općenita vrijednost; mi nikako ne dvoumimo o njezinoj postojanosti, premda nam nijesu još sa sigurnošću poznati svi njezini oblici. Ali to ne smijemo krivo shvatiti, poput mnogih, koji misle, e onaj zakon isključuje i to, da može neka druga sila ovom postojanom energijom upravljati i određivati joj smjer, dok ovo mnijenje nikako ne slijedi iz onoga zakona. Neki su filozofi prebrzo tako zaključili, te bi prema njima bio isključen svaki psihički ili drugi upliv. Ali fizičari barem morali bi to bolje znati«. Tako ni zakon o postojanosti energije, i ako se — premda nije dokazano — proteže i na živa tjelesa, ne dokazuje paralelizma.

Nije jači ni onaj argumenat, koji Ebbinghaus (Grundzüge, I, 50) navodi na prvom mjestu, te za koji kaže, da je izvor nauci o paralelizmu (massgebend gewesen für die Ausbildung der parallelistischen Ansicht). Veli: »Prirodna znanost zahtijeva na temelju svega svoga dojakošnjega iskustva isključivost materijalnoga zbivanja u svijetu kao jedno od svojih vrhovnih načela, neka se ne pozivamo na duhove za tumačenje događaja, koji se mogu gledati i pipati«. To je dakle onaj najdublji razlog paralelizma, »zahtjev«, da ne smije nitko i ništa uplivisati na svijet, što nije svijet ili dio svijeta, dakle niti nevidljivi Bog niti nevidljiva duša — »die geschlossene Naturkausalität«. Ovaj zahtjev jest posve samovoljni zahtjev, a jasno je oboren svim razlozima, kojima je dokazano u školastičkoj filozofiji, da ima nestvoreno biće — Bog, a da svijet nije ovo nestvoreno biće, jerbo ima svojstva, koja se kose sa svojstvima bića, koje postoji samo po sebi. Ako dakle ko ipak drži ovaj postulat, ne potiče ga na to snaga dokaza, nego »filozofska potreba — ein philosophisches Bedürfnis«, koja je O. Hertwiga (Allgemeine Biologie [5], Jena 1920, 265.) potakla na to, da je ipak prihvatio »generatio aequivoca« — mnijenje, da je živo

postalo od neživoga, premda je sam jasno prirodoslovno dokazao, da je to nemoguće. Prvi je dakle odgovor na ovaj temeljni argumenat paralelista: da se ovaj osniva na nedokazanoj i krivoj tvrdnji. A drugo odgovaram Ebbinghausu, koji kaže, da se za tumačenje vidljivoga i pipateljnoga ne smijemo pozivati na nevidljivi duh; da su psihički događaji, kao misli, želje, odluke nešto vidljivo i pipateljno, trebalo bi najprije dokazati. Za to Gutberlet (Der Kampf 187) s pravom odgovara, da je u ovom argumentu »petitio principii«.

Preostaje još onaj argumenat, koji Elsenhans (Psychologie 82) navodi kao pozitivni. Paraleliste tvrde kao činjenicu, da postoji onaj paralelizam, tako, te psihičkomu procesu odgovara živčani i obratno. Ali iz toga, što nekim živčanim procesima odgovara stanoviti psihički i obratno, nipošto ne slijedi, da to vrijedi za svaki proces. Ko to tvrdi, ne oslanja se na ovo općenito iskustvo, kojega nema, nego na maštu, koja je i Ebbinghausu pomogla, da nam je tako zorno prikazao »pravi odnošaj« (das wahre Verhältnis — Grundzüge I, 49). Onima, koji se nadaju, e će možda ipak poći za rukom, da otkriju za svaki psihički događaj paralelni živčani događaj, paralelista Wundt (Grundriss [6], 388—9) odlučno odgovara, da neće nikada ništa živčano naći, što bi odgovaralo oblicima spajanja i odnošaja između psihičkih elemenata i oblika, niti što bi odgovaralo pojmu vremena i svrhe i t. d. S toga W. ograničuje paralelizam na elementarne događaje. Ali tim se W. odrekao paralelizma u onom obliku, u kojem je predmet prepirke, primjećuje Elsenhans (Psychologie 83), ali samo, što se tiče točke općenitosti, a ne ostalih točaka, koje smo naveli, jer osobito ustraje sa skrajnim paralelistima u tvrdnji, da između fizičkog i psihičkog ne postoji nikakav kauzalni vez.

Na temelju tako slabih i krivih argumenata hoće paraleliste, da uklone ono prastaro uvjerenje, koje naučava i školastična filozofija, da je i tijelo i duša substancija, ali da je između njih substancijalno jedinstvo. Niti tijelo niti duša nije nikakav proces, nego je ona stalna substancija, iz koje izviru procesi. Samo tako je i moguć moralni život, kako dobro primjećuje Baudin*). *F. Šanc D. I.*

Za neizmjernom srećom.

Sv. Augustin pripovijeda, kako je neki gatalac u kazalištu zabavljao puk, a na koncu pozvao slušatelje, nek opet dođu u što većem broju, jer da će svakome pogoditi što tko misli. I nagrnu mnoštvo ljudi u kazalište. Gatalac stupi pred narod; sve zašuti i upre u nj oči. On će na to: »Zadnji put vam obećah, da ću svakome javno pogoditi, što tko u sebi ovaj čas misli. Velim ovo i ne varam se: Svatko od vas

*) Psychologie, Paris 1919. 128: La négation empiriste de l'unité e de l'identité du moi entraîne l'impossibilité de la vie morale.